

РЕЗЮМЕ

И. И. Проценко. Взгляды А. С. Макаренко на педагогическую технику современного преподавателя гуманитарных дисциплин.

В статье проанализированы взгляды выдающегося учителя А. С. Макаренко относительно педагогического мастерства, в частности, техники ведения учебного диалога современным учителем гуманитарных дисциплин. Рассматривается актуальная педагогическая проблема – формирование культуры диалогового общения как неотъемлемая составляющая гуманистических ценностей и ориентаций будущего учителя и место этой проблемы в концепциях и трудах А. С. Макаренко. Значительное место уделено пониманию его идей, которые стали основной частью педагогики великого педагога. Выяснена сущность понятия «педагогическая техника» и предложены пути внедрения этих идей в педагогическую практику и подготовку будущего учителя педагогического университета.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, культура диалогового общения, педагогическая техника, Антон Семенович Макаренко, формирование культуры общения, педагогическая практика и подготовка будущего учителя, педагогический университет, великий педагог.

SUMMARY

I. Protsenko. Looks of A. S. Makarenko on pedagogical technique of modern teacher of humanitarian disciplines.

In the article the looks of prominent teacher A. S. Makarenko are analysed concerning pedagogical mastery, in particular, techniques of conduct of educational dialogue of modern teacher of humanitarian disciplines. The pedagogical issue of the day is examined which concerns forming of culture of dialogue communication as an inalienable constituent of humanistic values and orientations of future teacher and place of this problem in conceptions and works of A. S. Makarenko. A considerable place is spared to understanding of his ideas that became basic part of pedagogics of prominent teacher. Essence of concept «Pedagogical technique» is found out and the ways of introduction of these ideas are offered in pedagogical practice and preparation of future teacher in the pedagogical university.

Key words: pedagogical mastery, culture of dialogue communication, pedagogical technique, Anton Semenovich Makarenko, forming of culture of communication, pedagogical practice and preparation of future teacher, pedagogical university, great teacher.

УДК 371.12

Т. О. Шарненкова
Житомирський державний
університет імені І. Франка

ІДЕЇ А. С. МАКАРЕНКА ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ

У статті проаналізовано основні ідеї А. С. Макаренка щодо проблеми організації педагогічного колективу і вдосконалення педагогічної майстерності та педагогічної взаємодії. Розглянуто погляди видатного педагога на роль особистості вихователя у виховному процесі, на організацію навчального співробітництва, простежено педагогічну ретроспекцію досвіду А. С. Макаренка в організації професійної діяльності вчительського колективу. Наголошено на необхідності використання провідних ідей педагога щодо впливу колективу на формування особистості, значення самоосвіти як фактору професійного становлення вчителя.

Ключові слова: педагогічний колектив, вихователь, педагогічна майстерність, педагогічна техніка, педагогічна взаємодія, навчальне співробітництво, співпраця, педагогічний досвід, професіоналізм, самоосвітня діяльність.

Постановка проблеми. Одним із напрямів реформування освіти, передбачених законами України «Про освіту» та «Про загальну середню

освіту» і національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття) є створення умов для професійної діяльності педагогічних працівників, забезпечення їх високого статусу в суспільстві, що вимагає сьогодні від адміністрації навчального закладу спрямування всіх зусиль на реалізацію соціально-психологічних функцій управління, які спрямовані на створення сприятливого мікроклімату, формування необхідного для продуктивної роботи педагогічного колективу.

Серед складових успіху, якого досягають багато педагогічних колективів у навчанні та вихованні школярів, важливу роль відіграє як високий професіоналізм, так і злагодженість дій учителів у досягненні поставленої мети, а також використання виховних можливостей, закладених у самому педагогічному колективі.

Аналіз актуальних досліджень. Уявлення про педагогічний колектив як особливу трудову спільність та явище склалися ще в радянській педагогічній науці. Розробка проблеми цілей виховання, формування дитячого колективу ініціювала пошук оптимальної моделі педагогічного колективу, його саморозвитку і саморуху. Інтеграція виховних зусиль учителів була одним із найважливіших завдань педагогіки і школи ще в 20-30-х роках ХХ ст. У їх розробці брали участь Н. Крупська, С. Шацький, В. Сорока-Росинський, А. Макаренко та багато інших. Вони збагатили педагогічну науку і практику новими ідеями про цілі та об'єкт педагогічної діяльності, про створення і виховання колективу учнів, про формування особистості нової людини. Особливу увагу вони приділяли єдності дій, поглядів і переконань педагогів як важливій умові не тільки ефективності виховного впливу на школярів, але й об'єднання самих учителів у колектив.

Предметом вивчення для багатьох науковців стала педагогічна спадщина А. С. Макаренка. Теоретичні положення концепції колективу видатного педагога є фундаментальною базою виховання в різних країнах світу. Творчий шлях А. С. Макаренка, його педагогічний досвід організації та діяльності вчительського й учнівського колективів, педагогічну техніку і майстерність розкрили в своїх книгах М. Ніжинський, Г. Паперна, Є. Мединський, М. Євтух, К. Потапенко. Всебічно вивчали діяльність Антона Семеновича Г. Ващенко, В. Сухомлинський, М. Красовицький та ін.

Особливо плідно, з позицій новаторства, підходили до вивчення його ідей М. Ярмаченко, Н. Ничкало, І. Зязюн, Н. Абашкіна, М. Окса, А. Левін, М. Библюк, Ф. Науменко, Л. Винничук, М. Коротов, В. Савинець, С. Сухорський, В. Струманський, С. Карпенчук, Т. Корабльова, А. Бойко, Г. Троцько, М. Сметанський, Ю. Азаров та ін. Відомо, що значно посилилась увага до постаті А. С. Макаренка та його ідей у кінці 80-х – на початку

90-х років ХХ ст., коли почалася дискусія про доцільність використання його спадщини у зв'язку із демократизацією суспільства.

Зазначимо, що в США В. Едвардс досліджував основоположні ідеї педагогічної діяльності А. С. Макаренка; У. Бронфенбреннер вивчав розроблену ним технологію виховної роботи. Відомий німецький дослідник В. Зюнкель опрацьовував питання формування особистості в колективі, Г. Хілліг, керівник лабораторії «Макаренко-реферат», виокремлював глибинні теоретичні положення в педагогічній спадщині А. С. Макаренка.

Кожен по-різному, виходячи з особистої зацікавленості та предмету дослідження, піддавав ретельному вивченню педагогічну спадщину А. С. Макаренка. І висновки робилися різні, але в одному більшості дослідників були однотайні – «це був дуже толерантний чоловік, який через дитяче самоврядування довів до досконалості самоосвіту і самовиховання підростаючого покоління» [9, 61].

Не применшуючи значення проведених досліджень, доречним буде подальше вивчення проблеми організації та діяльності педагогічного колективу в творчій спадщині видатного педагога-новатора.

Таким чином, **метою статті** є висвітлення деяких аспектів сутності поняття «педагогічний колектив», умов організації навчального співробітництва за А. С. Макаренком; відстеження ретроспекції досвіду педагога в організації професійної діяльності сучасного вчителя.

Виклад основного матеріалу. А. С. Макаренко, досліджуючи проблему педагогічного колективу, дійшов висновку, що «нормальну роботу школи не можна уявити без згуртованого педагогічного колективу, який дотримується однієї методики і що колективно відповідає не тільки за «свій» клас, але й за всю школу в цілому». Як керівник виховної установи, він уважав за краще «мати п'ять слабких вихователів, об'єднаних у колектив, що мають одну думку, одні принципи, один стиль і, що працюють єдино, аніж десять хороших вихователів, які працюють всі поодиноці, як хто хоче» [2, 104].

Педагог, за А. С. Макаренком, формується в педагогічному колективі, у середовищі продуктивної організації виховного процесу: «Єдність педагогічного колективу – абсолютно визначена річ, і навіть наймолодший, найнедосвідченіший педагог у єдиному, спільному колективі, очолюваному хорошим майстром-керівником, зробить більше, аніж будь-який інший досвідчений і талановитий педагог, який діє всупереч педагогічному колективу. Немає більшої небезпеки, ніж індивідуалізм та дріб'язковість у педагогічному колективі...» [3, т. 5, 292]. Таким чином, учений обстоював доцільність співробітництва і в професійному колективі. Формування

професіоналізму вчителя у такому середовищі відбувається, з точки зору А. С. Макаренка, за умови єдності вимог до особистості вихованця, єдиної ідеології, поглядів, переконань та виховних впливів усіх педагогів.

А. С. Макаренко виховував те, у що сам вірив, про що все життя мріяв. Він знав, що єдино правильною, життєвою і необхідною формою людського співіснування є колектив, а його створенню, росту, перемозі підпорядкував усе, насамперед самого себе. Уважне вивчення і вирішення життєвих суперечностей у педагогічному процесі приводить не тільки до правильних педагогічних прийомів у конкретному випадку, але й до створення всієї системи роботи педагога [5, 325].

Спираючись на власний педагогічний досвід, досвід спілкування з різними віковими категоріями вихованців та їхніми батьками, він довів, зокрема в творах «Методика організації виховного колективу» (1935), «Проблеми шкільного радянського виховання» (1938), що жоден виховний засіб не є універсальним, а успіх можливий лише за умови створення цілісної системи взаємопов'язаних педагогічних засобів, які ґрунтуються на спільній ідеї, котра визначає стратегію і тактику вихователя й педагогічного колективу в цілому. Ця стратегія і тактика спрямовується передусім на результативну співпрацю, взаємодію вчителів і вихованців для досягнення освітніх цілей [8, 178].

Товариська взаємодія вчителя й учня має бути такою органічною, такою цілісною, що учні не повинні відчувати наявності у школі окремих учительських і учнівських інтересів. Серцевиною такої педагогіки А. С. Макаренко вважає товариську єдність і спільність інтересів учителів та учнів. І колектив учителів, і колектив учнів мають утворювати єдине ціле – педагогічний колектив. Запорукою цього виступає колектив учителів, який здійснює не авторитарний, а виключно педагогічний вплив на учнів.

Педагога непокоїть те, що вчительські колективи складаються здебільшого стихійно, випадково, із тих людей, які пропонують свої послуги. У 20–30-х роках у педагогіці про колектив педагогів не було написано майже жодного слова. А. С. Макаренко вважав, що педагогічна наука повинна звернути значну увагу на цю проблему. Серед педагогічних праць, на його думку, має бути хоч один том, присвячений питанням становлення колективу педагогів.

А. С. Макаренко виношував намір відкрити закони побудови педагогічного колективу. Йому не вдалося цього здійснити, але вивчення думок педагога дає підставу для формулювання деяких правил, дотримання яких сприяє формуванню вчительського колективу. До них відносимо правило, яким педагог неухильно керувався у своїх навчально-

виховних закладах: правильне виховання можливе за наявності вчительських колективів як колективів односторонців. Успіх кожного навчально-виховного закладу можливий за умови об'єднання в колектив учителів, «запалених однією думкою, одним принципом, одним стилем, які працюють єдино» [2, 104].

Педагог вважав, що важко згуртувати такий колектив учителів, у якому його члени виявляють політичну обмеженість, низьку культуру, індивідуалізм, відбуваються чвари тощо. Це правило, проте, не означає одноманітності в діях учителів. У межах колективу учитель повинен уникати шаблону, діяти творчо, експериментувати, шукати кращі методи впливу на вихованців. Такі колективи добрати неможливо, вони формуються безпосередньо в діяльності під керівництвом директора, громадських організацій. Особливу роль у цій роботі А. С. Макаренко надавав директору, який, на його думку, має бути найвідповідальнішою особою в школі, уповноваженим державою керівником.

А. С. Макаренко рішуче засуджував безсистемність у виховній роботі, обстоючи тривалість виховного впливу. Остання досягається тривалістю педагогічного колективу. За А. С. Макаренком, її можна досягти, коли середній час перебування педагога в колективі не може бути меншим, ніж перебування вихованців у школі. Дотримання такого правила забезпечує стабільність колективу, що сприяє наступності та цілеспрямованості в роботі з вихованцями. У стало діючому колективі, підкреслював А. С. Макаренко, накопичується досвід роботи, створюються ціннісні виховні традиції, зміцнюються почуття обов'язку, особиста відповідальність учителя за успіх справи. «Ніщо так не згуртовує колектив, як традиція. Виховати традиції, зберегти їх надзвичайно важливе завдання виховної роботи... Такий колектив учителів додержується єдиної методики і колективно відповідає не тільки за свій клас, а за школу в цілому» [2, 112].

Важливим науково-педагогічним питанням А. С. Макаренко вважає співвідношення в колективі педагогів з різним досвідом учительської роботи. Він доходить висновку, що колектив, сформований з учителів одного віку, чи то старих, чи молодих, завжди буде слабким колективом. Тому-то організатори освіти повинні подбати про те, щоб у кожній школі було декілька поколінь учителів, щоб у колі досвідчених була молодь, яка тільки-но приступає до роботи, до педагогічного життя: «має бути певна кількість старих, досвідчених педагогів і неодмінно має бути одна дівчина, яка тільки що закінчила інститут, яка ще ступити не вміє» [4, 163]. Саме тут, на думку педагога, відбувається містерія педагогіки: така дівчина вчитиметься і в

старих педагогів, і в старих учнів, і те, що вона вчитиметься в старих педагогів, покладає й на них відповідальність за її нормальну роботу.

Отже, організаторам народної освіти, керівникам шкіл треба взяти за правило створення різновікових учительських колективів, що сприяє збагаченню кожного вчителя життєвим досвідом, педагогічною культурою, професійною майстерністю.

А. С. Макаренко у лекції «Педагогіка індивідуальної дії» опрацьовує й таке питання, як співвідношення в колективі учителів чоловіків та жінок. Він застерігає про те, що переважання в колективі учителів певної статі негативно відбивається на дітях, не сприяє правильному статевому вихованню. Цю думку А. С. Макаренка можна сформулювати таким правилом: переважання в педагогічному колективі чоловіків або жінок призводить до однобокого виховання дитячого колективу.

При доборі колективу варто піклуватися, на думку А. С. Макаренка, і про те, щоб у ньому були люди різної вдачі, різних темпераментів та характерів. Педагог наголошує на тому, що треба дбати про поєднання в колективі людей веселих і людей похмурих. Він не уявляє собі колективу, що складався б тільки з похмурих людей. «Повинен бути хоч один веселун, хоч один дотепник. А з іншого боку, потрібна людина, що ніколи й не усміхнеться, дуже сувора людина, яка нікому не дарує і якої не послухати неможливо» [2, 114].

Колектив учителів повинен бути естетично виразним, носієм естетичної культури. Цю виразність А. С. Макаренко бачив у зовнішньому вигляді вчителя, його вчинках та поведінці. У лекції «Взаємини, стиль, тон у колективі» він стверджує, що «жодного разу не вийшов у неначищених чоботях або без паска до вихованців. Я теж повинен мати якийсь блиск, в міру сили та змоги, звичайно. Я теж повинен бути таким радісним, як колектив» [7, 210].

А. С. Макаренко висловлювався і за те, щоб усі педагоги були красивими, а якщо такого досягти не можна, то «хоч один гарний молодий педагог, одна гарна молода жінка в колективі неодмінно повинні бути... Треба, щоб дітей захопила ще естетика, краса в колективі» [4, 162].

Створюючи колектив однодумців, А. С. Макаренко навчав педагогів працювати творчо, бути вимогливим й до себе, вдосконалювати майстерність. Самоосвіта, на його думку, – фактор професійного становлення педагога, адже «... майстром може стати кожен, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати» [6, 294]. Його особистий приклад самоосвітньої діяльності впливав на педагогів і вихованців. К. Ф. Григорович згадує, що А. С. Макаренко багато і напружено працював:

читав, головним чином, уночі. Коли навчався в інституті в Москві, увесь час проводив у Ленінській бібліотеці [6, 139]. Мав хорошу бібліотеку, книги з якої роздавав для читання вихованцям. Як заповіт для педагогів звучать сьогодні його слова про підхід до книги «як до друга, як до ідейної категорії, а не як до того, що повинно розважати» [6, 326].

Заступник завідувача дитячою колонією ім. М. Горького по виробничій частині М. Є. Фере, який упродовж 1924–1928 років працював з А. С. Макаренком, з приємністю пригадував роки спільної праці з видатним педагогом. Він відзначав: науково обґрунтована система в колонії була такою послідовною і чіткою, що новий працівник швидко проникався її вимогами і відразу знаходив правильну лінію власної поведінки. А. С. Макаренко завжди радів ініціативі вихователів, їх життєлюбству, вмінню спрацюватися з вихованцями [10, 87].

Висновки. Таким чином, перебудова навчально-виховного процесу в сучасних умовах демократизації передбачає звернення до педагогічної спадщини А. С. Макаренка, сутність якої полягає в створенні умов для співпраці педагогів і вихованців у єдиному дружньому колективі, що є міцним підґрунтям для формування здорового суспільства. Творче використання практичних і теоретичних порад видатного педагога, безумовно, є важливою складовою діяльності вчителя, адже вони склалися на основі реального життєвого досвіду.

Теорія педагогічного колективу, розроблена і втілена в життя А. С. Макаренком, і сьогодні допомагає оновити виховну роботу в закладах освіти.

Разом з тим високі вимоги, що ставляться до школи, мають спонукати педагогів не тільки вдосконалювати свої професійні знання й уміння у сфері навчання та виховання, але й повніше використовувати резерви, закладені в педагогічному колективі як спільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Любар О. О. Педагогічна діяльність А. С. Макаренка / Люба О. О.р, Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. // Історія української педагогіки : навч. посіб. для пед. навч. закл. – Київ, 1999.
2. Макаренко А. С. Методи виховання / А. С. Макаренко // Твори : у 7 т. – К. : Радянська школа, 1953. – Т. 5.
3. Макаренко А. С. Мои педагогические воззрения / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8 т. – Т. 4. – М., 1983–1989.
4. Макаренко А. С. Педагогіка індивідуальної дії / А. С. Макаренко // Твори : у 7 т. – К. : Радянська школа, 1953. – Т. 5.
5. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко. – М. : Мол. гвардия, 1985. – 640 с.
6. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 236–369.

7. Макаренко А. С. Твори : в 7 т. / А. С. Макаренко. – К., 1954. – Т. 5.
8. Попова Л. Д. Науково-виховна діяльність А. С. Макаренка на Харківщині / Л. Д. Попова // Харків – моя мала Батьківщина : навч. посіб. – Харків, 2003.
9. Таран В. До питання про колектив в марксистській педагогіці / В. Таран // Комуністична освіта. – 1931. – № 2–3. – С. 101–107.
10. Фере Н. Э. Мой учитель / Н. Э. Фере. – М. : Правда, 1953. – 104 с.

РЕЗЮМЕ

Т. А. Шарненкова. Идеи А. С. Макаренко о проблеме организации педагогического коллектива.

В статье проанализированы основные идеи А. С. Макаренко по проблеме организации педагогического коллектива, а также совершенствования педагогического мастерства и педагогического взаимодействия. Рассмотрены взгляды выдающегося педагога на роль личности воспитателя в воспитательном процессе, на организацию учебного сотрудничества, прослежена педагогическая ретроспекция опыта А. С. Макаренко в организации профессиональной деятельности учительского коллектива. Отмечена необходимость использования передовых идей педагога по влиянию коллектива на формирование личности, значение самообразования как фактора профессионального становления учителя.

Ключевые слова: педагогический коллектив, воспитатель, педагогическое мастерство, педагогическая техника, педагогическое взаимодействие, учебное сотрудничество, сотрудничество, педагогический опыт, профессионализм, самообразовательная деятельность.

SUMMARY

T. Sharnenkova. A. S. Makarenko ideas on problems of pedagogical team.

The paper analyzes the main ideas A. S. Makarenko on the problem of teaching staff and improving teacher skills and teacher interaction. Considered an outstanding teacher views on the role of the individual teacher in the educational process, the organization of educational cooperation traced teaching experience retrospection A. S. Makarenko of teacher professional team. The necessity of the use of the leading ideas of the teacher on the impact on collective identity formation, self-importance as a factor in teacher professional development.

Key words: teaching staff, teacher, teaching skills, educational technology, teacher interaction, educational cooperation, collaboration, teaching experience, professionalism, self-education activities.